

De danske søofficerer og »dolkestødslegenden« om slaget på Reden

Af Ole Feldbæk

I. Stilheden

I 1833 døde en af Frederik VI.s højt fortjente søofficerer, førstedeputeret i Admiralitetet, gehejmestatsminister, ridder af det hvide bånd, admiral Steen Bille. I mere end 70 år havde han tjent den danske flåde; og i bogen *Det danske flag i Middelhavet* satte hans søn, kaptajnløjtnant Steen Bille, i 1840 sin far et pietetsfuldt minde.¹

Steen Bille havde været med overalt, hvor flåden havde spillet en rolle i den florissante handelsperiode og under englænderkrigene. Som ung løjtnant havde han i 1770 været med på togtet mod Algier, i Den amerikanske Frihedskrig havde han gjort konvojtjeneste i Vestindien, og under revolutionskrigene havde han været eskadreforfører i Middelhavet og kæmpet mod barbareskerne. I slaget på Reden havde han været chef for den eneste bevægelige danske styrke; og det var til ham, den sårede Olfert Fischer den 3. april overgav kommandoen over resterne af Københavns defension. Under den engelske belejring i 1807 ledede han Københavns søforsvar, i kanonbådskrigen gjorde han en aktiv indsats, og ved flådens genopbygning efter 1814 var han den drivende kraft. Intet under, derfor, at sønnen ud fra samtaler med sin far og på grundlag af hans omfattende privatarkiv kunne øse af rige kilder, da han skrev den gamle admirals levnedsløb.

Men på eet punkt tav kilderne. Det var om den mest navnkundige begivenhed i hans fars liv: slaget på Reden. Om kampen den 2. april 1801 skrev sønnen: »han omtalte den ikke gerne, og kun med megen circumspection«.

For øjnene af Københavns befolkning havde Lord Nelsons eskadre af Sir Hyde Parkers østersøflåde kæmpet i fem timer med den danske defension i Kongedybet. Under kampen havde Nelson sendt en parlamentær i land, og kronprins Frederik havde derpå indstillet kampen. I offentligheden herskede der derfor ingen tvivl om, at det var englænderne, der havde måttet bede om fred, og at det var Danmark, der havde sejret.

Alligevel var det om denne kamp – om dens forløb og dens resultat – Steen Bille kun ugerne havde talt. Og han var ikke den eneste, der ytrede sig om den 2. april 1801 med »circumspection«. Både i offentligheden – der levede under den restriktive trykkefrihedsforordning fra 1799 – og i søofficerskorpset herskede der en bemærkelsesværdig stilhed omkring nationens ilddåb i Kongedybet.

Så længe Frederik VI regerede, var det, der skulle siges om slaget, blevet sagt. Det var blevet sagt allerede i 1801 i den officieuse redogørelse for slaget, som næstkommanderende på blokskibet *Charlotte Amalie*, premierløjtnant J. F. Bardenfleth, havde udsendt.²

Umiddelbart meddelte den lille pjece på tolv sider blot en korrekt opgørelse over de

1. Steen Bille: *Det danske flag i Middelhavet i slutningen af det 18. århundrede. Et bidrag til den danske marines historie. Uddraget af gehejmestatsminister admiral Steen Billes efterladte papirer. København 1840.*

2. J. F. Bardenfleth: Udkast til en militær beskrivelse over slaget på Københavns Red den 2. april 1801, hhv. *Relation de la bataille livrée à la rade de Copenhague le deuxième avril 1801. København 1801.* Undersøgelsen omfatter ikke den omfattende og ret disparate pjecelitteratur, der udkom umiddelbart efter slaget. Der kan dog være grund til at gøre opmærksom på K. H. Seidelin: *Krig for havenes frihed*, nr. 1. Eller krigstildragelser imellem Danmark og England fra d. 30. marts 1801 til begyndelsen af stilstands underhandlingerne den 2. april s.a. København 1801 (flere udgaver).

relative styrkeforhold og en saglig ydre gengivelse af slagets forløb. Den tilstræbt upartiske fremstilling indeholdt på den anden side en umiskendelig tendens. Dels understregede pjecen den engelske talmæssige og tekniske overlegenhed, og dels udnyttede Bardenfleth de stilistiske muligheder, der lå i at lade Nelsons afsendelse af en parlamentær følge umiddelbart efter en konstatering af de engelske skibes alvorlige situation. Uden at skrive det direkte bibragte den danske søofficer sine læsere et billede af en årsagssammenhæng: Nelson var militært trængt, og *derfor* sendte han en parlamentær.

Allerede i det tidligste danske bidrag til historiografien om slaget på Reden introduceredes således et centralt element i traditionen: englænderne var militært overlegne, men den danske flåde kæmpede så tappert, at det blev helten fra Nilen, der måtte bede om våbenstilstand. Den inkonsistens, der lå i den officøse danske fremstilling – at man fra dansk side indrømmede en trængt modstander en våbenstilstand, der spillede den danske flåde en sejr eller i det mindste en uafgjort kamp af hænde – må være blevet observeret. Men ingen formulerede spørgsmålet, så længe Frederik VI levede. Ihvertfald ikke offentligt. For historikeren har lov at gøre sig sine tanker om, hvorledes slaget blev fremstillet for de vordende søofficerer på Søkadetakademiet, hvor Bardenfleth var skoleofficer fra 1797 til 1806. Og historikeren har ligeledes lov at gøre sig sine tanker om, hvorvidt så intelligente kadetter som H. B. Dahlerup og H. G. Garde fra 1802 og C. C. Zahrtmann fra 1805, der hver for sig skulle komme til at præge traditionsdannelsen om slaget, kunne overse eller fortrænge det inkonsistente i den officøse danske fremstilling.

Indtil Frederik VI.s død den 3. december 1839 rådede der imidlertid en næsten fuldkommen stilhed omkring begivenhederne i 1801. Bardenfleths antydning: at Nelson havde været nødt til at bede om våbenstilstand,

blev dog gentaget af to danske søofficerer. Det skete i den skildring af den danske flådes skibe, som kontreadmiral Ramshart udsendte umiddelbart efter flådens ran i 1807, og det skete i kaptajn H. G. Gardes værk fra 1835 om den dansk-norske sømagts historie.³ Nok så bemærkelsesværdigt er det imidlertid, at begge søofficerer omhyggeligt undgik at kommentere slagets gang og dets resultat, og at de begge indskrænkede sig til at referere Bardenfleths officøse fremstilling fra 1801. For Ramsharts vedkommende kan det muligt forklares med, at hans værk var en flådeliste, og ikke en flådehistorie. Men vi står uden forklaring på, at en fremtrædende søofficer som H. G. Garde, der med adgang til Admiralitetets egne akter udsendte et grundigt og indgående værk i fire bind om den danske flådes historie og bedrifter, fuldstændigt undlod at behandle så central en begivenhed som slaget på Reden. Garde indskrænkede sig til at bringe en liste over skibe og skibschefer, og herudover henviste han sine læsere til Bardenfleths pjecce og til Olfert Fischers publicerede rapport om slaget.

Det lyser ud af teksten, at den begivenhed, som 30 år tidligere havde kastet så megen glans over den danske flåde både hjemme og i udlandet – og som havde fået Garde selv til at søge optagelse på Søkadetakademiet – ville den danske søofficer nu ikke røre med en ildtang. Steen Bille var ikke den eneste, der valgte at tie.

II. Stormen

Stilheden omkring slaget på Reden skyldtes på den anden side ikke manglende interesse. Således var kaptajn C. C. Zahrtmann – i erkendelse af de eksisterende skildringers ufyldstgørende karakter – i gang med at indsamle materiale til en beskrivelse af slaget;⁴ og i 1838 udkom en dansk oversættelse af Robert Southey's autoritative *Life of Nelson* med

3. P. Ramshart: Efterretning om det bekendte af den danske flådes tjeneste efter alfabetisk orden med adskillige bilag fra 1752 til den dag, da England voldsomt bortførte samme i 1807. Skreven i september 1807. København 1808; og H. G. Garde: Efterretninger om den dansk-norske sømagt, bind 4, København 1835.

4. C. C. Zahrtmann: Genlyd fra 1801. Nyt Arkiv for Søværnet. I. 1842, s. 168.

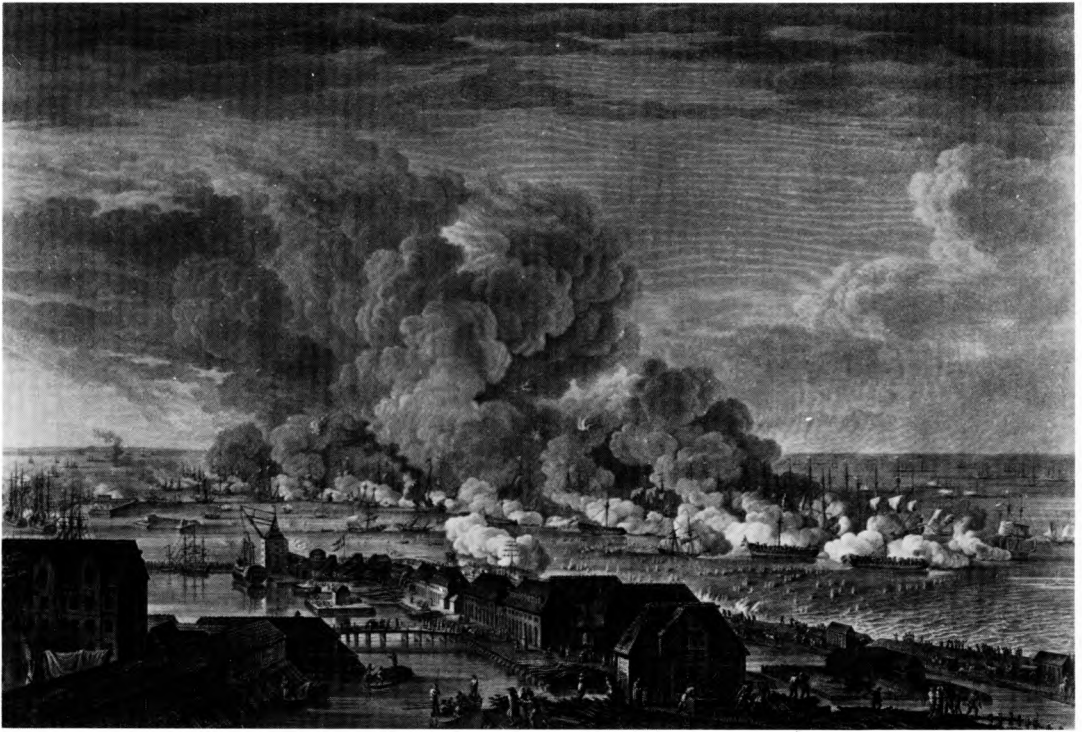

Fig. 1. For kronprins Frederik udførte C. A. Lorentzen (1749–1828) to malerier af slaget på Reden. Det kendteste af de to påbegyndte han umiddelbart efter slaget, på grundlag af en skitse tegnet fra Vor Frelsers Kirkes tårn på Christianshavn. Arbejdet var færdigt inden årets udgang, og straks efter gik hofkobberstikker J. F. Clemens (1748–1831) i gang med det stik af maleriet, som skulle komme til at indtage hæderspladsen i empiretidens danske borgerhjem. Under sit arbejde havde Lorentzen fået hjælp af de søofficerer, der havde kæmpet den anden april; og da Clemens i årene fra 1802 til 1805 arbejdede på sit stik, der teknisk kunne bringe detaljer, som et maleri umuligt kunne gengive, var de samme søofficerer hans hjælpere og kritikere. Stikket er derfor en fremragende kilde til situationen under kampens mest intense fase omkring klokken tolv, hvor alt endnu var kanondrøn og bombebrag. Kampen havde da været henvend halvanden time; Olfert Fischers flagskib Dannebrog stod i flammer, fregatten Elven stod ind mod Inderreden, og kavalleriprammen Nyborg var på vej ind over Refshalegrunden med den synkefærdige Aggershus på slæbetov. Men også de engelske skibe bærer præg af kampen, hvis udfald endnu ikke er afgjort. (Frederiksborgmuseet)

en indgående redegørelse for skærtorsdags-slaget, behørigt forsynet med censor Christian Reiersens »må trykkes«. ⁵

Stilheden skyldtes næppe heller manglende meninger. I sine opsigtsvækkende samtids-historiske forelæsninger *Mands Minde*, som Grundtvig holdt i sommeren og efteråret 1838 i anledning af halvtredsåret for stavnsbåndets ophævelse, spillede den 2. april en vigtig rolle. For Grundtvig – der just ikke var kendt for sin »circumspection« – stod slaget som den store manifestation af danskhed og begejstret

fædrelandskærlighed, i skarp kontrast til det sterile og fornuftsinficerede 18. århundrede. Trods enevældens repressive dispositioner over for Grundtvig selv og hans forfatterskab kunne tilhørerne på Borchs Kollegium den 26. september 1838 ikke være i tvivl om, at hans loyalitetserklæringer til Frederik VI som kronprins og konge var stærke og ægte. ⁶ Men de kunne på den anden side umuligt være uvidende om meningen og adressen, når Grundtvig fremhævede, at »slaget i Kongedybet, så hæderligt og dog uheldigt, besveget

5. Robert Southey: Nelsons levnet. Et biografisk maleri. Oversat af Frederik Schaldemose. København 1838.

6. N. F. S. Grundtvig: *Mands Minde* 1788–1838. Foredrag over det sidste halve århundredes historie, holdt 1838. Udg. af Svend Grundtvig. København 1877, ss. 267–72.

om ikke for kransen, så dog for frugten, var besynderlig skikket til at oppuste hver slumrende gnist af fædrelandskærlighed«, – og da slet ikke, når han hævdede, at »en admiral var netop på den dag det eneste, Danmark fattedes, for at have triumferet over sejrherren ved Nilen«. For Grundtvig – og utvivlsomt flere med ham – var det Frederik VI, der som kronprins havde ladet sig overliste af Nelson og dermed spillet sin flåde en sejr af hænde.

Den opfattelse gentog Grundtvig med større tydelighed, da han efter kongens død til mødet i Danske Samfund den 22. maj 1841 viede et helt afsnit af sange og digte til mindet om den 2. april.⁷ I digtet *I hundrede år satte fjenden ej fod på Danmarks de dejligste kyster* lød det femte og sjette vers:

Så kæmped de helte fra anden april
for fædreland, frihed og ære,
at række dem måtte den stolte fra Nil
en krans, som de bedste kun bære!

De vandt ikke glimrende sejr med rov,
og lykken de lod sig fraliste,
men vandt dog af arrigste fjende det lov,
fra dem var ej sejren at vriste!

Et var imidlertid, hvad der blev digtet og sunget i en lukket kreds som Danske Samfund. Et andet var, når det samme åbent blev sagt af en ung nationalliberal historiker i en publikation med så stor en udbredelse som *Dansk Folkekalender*, der udkom nytåret 1842.

Den, der greb om nælden, var den unge teologiske kandidat C. F. Allen. Han havde skabt sig et navn som historiker ved at besvare det enevoldskritiske Efterslægtsselskabs pris-spørgsmål om »en Danmarks historie med særligt hensyn til folkets og statens indre udvikling«. Afhandlingen var blevet trykt i 1840, og i det følgende halve århundrede skulle den

blive ikke blot de nationalliberales, men hele nationens Danmarkshistorie.

I sin *Håndbog i fædrelandets historie* havde Allen givet en redegørelse for slaget på Reden. Redegørelsen var ikke blot kompetent og indgående, men også bemærkelsesværdig ved at tage direkte stilling til inkonsistensen i den herskende tradition: at Nelson havde været hårdt trængt, men at kronprinsen ikke desto mindre havde indstillet kampen. Den unge teolog søgte i stedet at give en konsistent forklaring på slagets resultat, og han gjorde det ved at anlægge en militær vurdering af situationen, således som den måtte have taget sig ud for kronprinsen ved den engelske parlamentærs ankomst. Selvom – hævdede Allen – det med friske skibe skulle være lykkedes at tilintetgøre Nelsons eskadre, ville København og flådens anlæg alligevel være blevet udsat for et bombardement fra Parkers eskadre, idet englænderne jo allerede havde bemægtiget sig kontrollen med Kongedybet. Ud fra en militær betragtning havde kronprins Frederik derfor handlet rationelt, da han indstillede kampen.⁸

For første gang var der dermed fremsat en konsistent forklaring på udfaldet af slaget på Reden. Kun to år senere fragik Allen imidlertid denne forklaring og fremførte en diame-tralt modsat opfattelse.

Allen var i 1841 gået aktivt ind i politik på de nationalliberales side som redaktør af Trykkefrihedsselskabets *Dansk Folkeblad*. Som historiker ville han yde sit bidrag til kampen mod enevælden, og ved nytårstid 1842 udkom hans første store artikel om et samtidsvedkommende emne i selskabets *Dansk Folkekalender*: *Slaget på Københavns red den 2. april 1801*.

Utvivlsomt har Allen fornemmet, at blandt de mange begivenheder under Frederik VI.s regering som kronprins og konge, der var blevet fortrængt, kunne skærtorsdagsslaget på-

7. Viser og sange for Danske Samfund. 3. hæfte. København 1841. Linierne: »Så kæmped de helte af anden April, for fædreland, frihed og ære« var indledningsstroferne til et digt af Grundtvigs slægtning, professor G. H. Olsen, publiceret i K. L. Rahbeks *Den danske Tilskuer* 16. april 1801. Herudover er der ingen sammenhæng mellem de to digte.

8. C. F. Allen: *Håndbog i fædrelandets historie med stadigt henblik på folkets og statens indre udvikling*. København 1840, ss. 557–58. Allerede i andenudgaven 1842 ændrede Allen dog fremstillingen af slaget i overensstemmelse med artiklen i *Dansk Folkekalender*, og denne version blev uændret fastholdt i de reviderede udgaver, Allen senere udsendte.

regne en umiddelbar interesse hos publikum – en fornemmelse, han unægtelig skulle få bekræftet.

Den godt 40 sider store artikel er bemærkelsesværdig såvel ved sin særlige baggrund som ved sine historiske kvaliteter og sin debatskabende konklusion. At artiklen indeholdt en principielt formuleret kritik af den enevældige forfatningsform som sløvende for folkelig aktivitet og national begejstring kan ikke undre. Undre kan det heller ikke, at Admiralitetets arkiver var lukkede for Allen, som derfor var henvist til at basere sin skildring på det eksisterende trykte danske og engelske materiale samt på oplysninger fra en af de få endnu levende officerer fra slaget.⁹ Det taler på den baggrund højt om Allens evner for analyse og fremstilling, at han under de vilkår formåede at give en så indgående og dækkende skildring, at selv en politisk modstander som Christian VIII.s adjutant, kaptajn C. C. Zahrtmann, der gennem en årrække havde samlet stof til slagets historie, i sin stort anlagte kritik af artiklen måtte indskrænke sig til nogle for helhedsbilledet mindre væsentlige militære og maritime detaljer, og kun på et enkelt punkt var i stand til at sætte spørgsmålstegn ved fremstillingen.

Hvad der i denne sammenhæng er med til at gøre Allens artikel interessant, er dens særlige baggrund.

Da Allen havde færdiggjort sit manuskript i vinteren 1841, bad han nemlig en søofficer, kommandørkaptajn H. B. Dahlerup, om at gennemlæse det med henblik på en kritik af de militære aspekter. I et brev kommenterede Dahlerup manuskriptet og fremkom med forskellige rettelsesforslag, som Allen fulgte.¹⁰ De tre af forslagene karakteriserede Dahlerup selv med rette som »i sig selv ubetydelige bemærkninger« til en skildring, som han grundlæggende kunne tilslutte sig. Dahlerups fjerde rettelsesforslag – som Allen ligeledes

De danske søofficerer og »dølkestødslegenden« om slaget på Reden

fulgte, og som affødte Zahrtmanns polemik – er så væsentligt for traditionsdannelsen omkring slaget og så afvigende fra Allens kortfremdsatte fremsatte tolkning af kronprins Frederiks reaktion på Nelsons parlamentær, at det fortjener at gengives i sin helhed:

»Jeg må her gøre den bemærkning, at det altid er forekommet mig en ubegribelig militær fejl, at kronprinsen ville indblande sig i kommandoen af den krigsmagt, der var betroet en anden. Olfert Fischer var den, parlamentæren skulle være sendt til. Han alene kunne bedømme, hvordan sagerne stod, og han kunne have givet prinsen samme svar, som Menšikov gav zar Peter ved Nöteborgs erobring. Han kunne have nægtet at adlyde. Havde prinsen sendt parlamentæren ud til den danske admiral, havde han vundet tid og vist kontenance. Nu sendtes Lindholm (en hofmand) som slet ingen kundskab havde om, hvad modstand endnu kunne gøres, og han lod sig tage ved næsen, og vise ud til Parker. Det var at gøre nar af os og sige os, hvad vi burde have gjort. Parlamentæren skulle ved skud have været tvungen til at lægge til det første danske skib den passerede, og derfra sendt ud til Fischer, som da ene havde at afgøre, om svar skulle gives straks eller ordre fra land indhentes. Det var en stor fejl af prinsen; selvom han havde været konge havde det været en fejl, end mere som blot undersåt. Det var en stor fejl af Fischer, om han så disse frem og tilbage gående parlamentærer og ikke ved skud tvang dem at komme til sig for at gøre rede for deres hensigter. Ikke usandsynligt, at denne fejl har haft indflydelse, om ikke andet så til at lade den kloge Nelson skrue fordringerne op, tilegne sig sejr, bytte, ja trække sine skibe ud af faren.«

Her fremkom Dahlerup med en helt ny løsning på den oprindelige inkonsistente tradition. Modsat Allen selv, der to år forinden havde argumenteret for, at kronprins Frederik havde handlet militært rationelt, hævdede en højststående og indsigtfuld søofficer nu det stik modsatte synspunkt: at kronprinsen på grund af utilstrækkelig militær erfaring lod sig overliste af Nelson og dermed spillede sin flåde en sejr eller i det mindste en uafgjort kamp af hænde.

Hermed var Allen stillet over for et valg – og han valgte søofficerens forklaring. I artik-

9. O. Feldbæk: Løjtnant Bille på Prøvestenen. En nyfunden kilde til slaget på Reden. Fund og Forskning, XXV, 1981, ss. 88–89.

10. H. B. Dahlerup til C. F. Allen. Udateret. (Kgl. Bibliotek. Ny kgl. saml. 1622. C. F. Allens papirer. Til C. F. Allens biografi). Af en af én af Allens regenskammerater bekræftet kopi af dette brev fremgår det, at Dahlerup havde bedt om at få sit brev tilbage til låns – og at Allen har frygtet, at han ville beholde det og fragå sine informationer. Dahlerup tilbagesendte dog brevet den 31. maj 1842 med tak for lånet. Det fremgår af Dahlerups breve, at han og Allen også har haft samtaler om slaget på Reden. Allens manuskript til artiklen ses ikke bevaret.

len i *Dansk Folkekalender* kunne enhver derfor læse, at Frederik VI som kronprins havde været, hvad han blev som konge: et ejegodt menneske, men en utilstrækkelig leder. Den evige admiral i Frederiksberg Haves kanaler.

Allens artikel vakte betydelig opsigt – så meget, at også andre tidsskrifter red med på interessebølgen.¹¹ Men den vakte også indsigelser og debat.

Det ene indlæg, der kom fra den fem år yngre jurist og historiker Frederik Schiern, har i denne sammenhæng kun begrænset interesse. I en docerende form kritiserede Schiern redegørelsen for den førte neutralitetspolitik, og Allen replicerede iltert og på en måde, der efterlader indtryk ikke blot af divergerende samtidspolitiske synspunkter, men også af en allerede indledt rivalisering om et af de få embeder i faget historie ved Københavns Universitet.¹²

Det andet indlæg har i denne sammenhæng ulig større interesse. Det 30 sider store indlæg – *Genlyd fra 1801* – kom samme forår i det af H. B. Dahlerup selv redigerede *Nyt Arkiv for Søværnenet*, og dets forfatter var C. C. Zahrtmann.¹³

Der rådede den gang som så ofte før og senere stærke personlige spændinger inden for det lille samfund, som det danske søofficerskorps udgjorde. Over for Allen erkendte Dahlerup da også, at han ville afstå fra at gå ind i debatten med en militær analyse, da dette, som han skrev, »ville føre mig i strid og skaffe mig mange ubehageligheder, således som stemningen nu er for et vist parti«.¹⁴ Ubahagelighederne fik Dahlerup imidlertid alligevel, idet debatten i 1842 efter hans egen opfattelse blev den direkte anledning til hans og Zahrtmanns livslange uvenskab.¹⁵

I formen var Zahrtmanns indlæg stærkt traditionsbevarende; loyaliteten over for flåden og dens officerer var markant; og han vendte sig harmfuldt mod, at »forlængst afdøde hædersmænds eftermæle bliver gjort til skive for kåd uvidenheds giftige pile«. Zahrtmann vendte sig udtrykkeligt mod Allens behandling af de militære og maritime aspekter, og han gjorde det ud fra den styrkeposition, det var, at kunne bygge på internt flådemateriale. Som nævnt var det imidlertid mindre væsentlige detaljer, han tog op. På ét punkt – som på den anden side også var hans hovedærinde – fik Zahrtmann imidlertid afgørende indflydelse på den videre traditionsdannelse. Over for Allens – fra Dahlerup modtagne – kritik af generaladjutant Hans Lindholm som en hofmand uden militær erfaring og indsigt kunne Zahrtmann overbevisende dokumentere, at Lindholm var en professionel og indsigtfuld søofficer, der på udmærket måde havde formået at udføre sine missioner til Nelson og Parker under og efter slaget.

I sit svar til Zahrtmann anslog Allen en imødekommende tone.¹⁶ Han udtrykte sin respekt for hans militære sagkundskab og accepterede nogle af kritikens detailpunkter. På det væsentlige punkt ville han på den anden side ikke strække gevær. I sit offentliggjorte svar skrev han, at manuskriptet før optagelsen i *Dansk Folkekalender* var blevet gennemset af »en af vore kyndige og videnskabelige søofficerer«; og selvom Allen hævdede, at han med udtrykket »hofmand« ikke havde ment noget nedsættende, var han dog fortsat af den opfattelse, at Lindholm burde have advaret kronprinsen. Og derpå fremkom han med, hvad der i den offentlige debat med kongens adjutant måtte virke som en bombe:

11. E. C. Monrath: Slaget ved København den 2. april 1801, i det af ham selv redigerede Nordisk Penning Magazin, 2. april 1842.

12. F. Schiern i Fædrelandet 24. april 1842, og C. F. Allens svar sammesteds 22. maj 1842.

13. *Nyt Arkiv for Søværnenet*. I. 1842, ss. 168–98.

14. H. B. Dahlerup 31. maj 1842 til C. F. Allen. (Jv. note 10)

15. H. B. Dahlerup: Mit livs begivenheder 1815–1848. Udg. af Joost Dahlerup. København 1909, ss. 304–305. I afsnittet om brevvexlingen med C. F. Allen har udgiveren – Dahlerups sønnesøn – fulgt Dahlerups manuskript. (H. B. Dahlerups papirer. Kgl. Bibliotek. Ny kgl. saml. 1835). Nogle efterfølgende stærkt sårende bemærkninger om C. C. Zahrtmann har udgiveren dog undladt at offentliggøre. En afvigende fremstilling er givet af M. K. Zahrtmann i *Admiral C. C. Zahrtmann. En mands og en slægts historie*. København 1927, s. 153.

16. C. F. Allens to svar til C. C. Zahrtmann i Fædrelandet 23. og 24. maj 1842.

om kronprinsens accept af Nelsons brev om våbenstilstand uden først at have hørt Olfert Fischer skrev Allen, at »så vidt jeg har kunnet erfare, er der kun een mening derom i den danske marine« – nemlig en kritisk, og at Allen formodede, at også Zahrtmann delte denne mening.

Det svarede Zahrtmann aldrig på.

Hvad Allen skrev i *Fædrelandet*, var med andre ord, at der i det danske søofficerskorps eksisterede en »dolkestødslegende« om slaget på Reden. I modstrid med alle militære ledelsesregler havde kronprins Frederik grebet ind i kampen på et tidspunkt, hvor Nelsons eskadre stod over for ødelæggelse, og han havde dermed spillet sin flåde en sejr eller i det mindste en uafgjort kamp af hænde.

Privat kunne en oppositionel søofficer som H. B. Dahlerup kritisere »dispositionerne fra vor side, de giver det samme resultat som så ofte møder for os: Mangel på enhed i plan og mådelige dispositioner i det selv fra oven, dækkes ved kækt forhold af de underordnede, skønt udfaldet desværre kun lidet gavner fædrelandet«. ¹⁷ I mere end 40 år havde loyaliteten over for kongen og etaten imidlertid holdt denne kritiske tradition inden for søofficerskorpsets egne rækker. Nu bragte en civil historiker, hvis politiske holdning måtte byde næsten samtlige søofficerskorpsets medlemmer imod, dette forhold til offentlighedens kundskab.

I 1840 havde Allen fremført en vurdering af kronprins Frederiks reaktion, i 1842 en diametralt modsat. Spørgsmålet var nu, hvilken forklaring flåden selv ville vælge, når en søofficer herefter for første gang frit kunne skrive en redegørelse for slaget på Reden.

III. Traditionen og dens bærere

I 1852 udkom den klassiske – og endnu grundlæggende – skildring af flådens historie i

dette tidsrum: kommandør H. G. Gardes *Den dansk-norske sømagts historie 1700–1814*.

Gardes forudsætninger for at give en autoritativ fremstilling af slaget på Reden var mange og gode. Han havde uindskrænket adgang til flådens arkivalier – og gjorde ypperligt brug af denne adgang. Endvidere var han meget tæt på sit emne: han blev kadet i 1802 netop under indtryk af slaget og den nationale vækkelse, det affødte; han kendte derfor den gamle flåde fra før 1807, og han kendte dens officerskorps og dets traditioner. Og sidst, men ikke mindst, havde han fra sine mange udkommandoer i krig og fred et førstehånds kendskab til periodens orlogsskibe, til maritim teknologi og til dansk sømilitær strategi og taktik. Intet under, derfor, at Gardes skildring af slaget den 2. april skulle blive skoledannende i mere end et århundrede.

I sin skildring af slaget på Reden står Garde som en statelig repræsentant for lodig militærhistorisk forskning. Udover det trykte danske og udenlandske materiale har han udnyttet det danske arkivmateriale, som han vel på ingen måde har udtømt, men hvor hans udvælgelse blandt rapporter, kommandoprotokoller, journaler og parolbøger røber hans sikre instinkt for det væsentlige. ¹⁸ Og hertil kommer, hvad Garde selv medbragte, i form af viden om opfattelsen af slaget inden for søofficerskorpset og egne erfaringer fra sin tjeneste i flåden. Der er netop tale om en diskuterende og detailkritisk skildring af slagets forberedelser og forløb, hvor Garde klart præciserer, hvad kampen stod om – nemlig kontrollen med Kongedybet, hvorfra hovedstaden og flådens anlæg kunne bombarderes – og hvorledes kommandoforholdene var mellem defensionens enkelte dele; og hans ikke ukritiske vurdering af visse af Olfert Fischers dispositioner har krav på interesse, idet de formentlig gengiver traditionen om slaget inden for søofficerskorpset.

17. H. B. Dahlerup 31. maj 1842 til C. F. Allen. (Jv. note 10)

18. H. G. Garde var dog ikke opmærksom på den kort forinden fremkomne udgave af Sir Nicholas Harris Nicolas: *The Dispatches and Letters of Vice Admiral Lord Viscount Nelson*. I–VII. London 1845. Tilsyneladende blev denne centrale kildesamling først brugt af E. Briand de Crèvecoeur i hans biografi over Olfert Fischer i 1944, jv. nedenfor. Man kan endvidere beklage, at Garde ikke gjorde brug af de for slagets forhistorie vigtige akter i Defensionskommissionens arkiv for 1801. Disse akter gik tabt i 1853 ved en kontorbrand på Gammelholm.

Fig. 2. C. A. Lorentzens andet maleri af slaget på Reden, som han påbegyndte i januar 1802, skildrer situationen omkring klokken tre om eftermiddagen; og som sin pendant er det utroligt korrekt i sin gengivelse af helhed og detaljer. Yderst til venstre ses kronprins Frederik på Kastelspynten, omgivet af højststående officerer – som det gennem portræt- og uniformsstudier ville være interessant at få identificeret. Kronprinsen har klart udsyn over Københavns Red, hvor flere af de danske skibe i Kongedybet har indstillet skydningen, hvor Dannebrog brændende driver nordover, og hvor Sir Hyde Parkers svære lineskibe nu nærmer sig Trekroner og de danske skibe i Kronløbet. Men billedet viser også to engelske lineskibe i Kongedybet, der er raget ombord i hinanden og gået på grund under Trekroners kanoner. Og billedets budskab findes klart i maleriets centrum, hvor det blege eftermiddagslys falder på det hvide flag i stævnen på den parlamentærchalup, som Lord Nelson havde afsendt under kampen. Agter i chaluppen står månedsløjtnant Lundbye fra vagtskibet Elefanten, hvor chaluppen først lagde til; og foran ham rækker captain Frederick Thesiger Nelsons brev op til en af kronprinsens officerer. Både i komposition og i detaljer lever legenden om 1801. (Frederiksborgmuseet)

Gardes ærinde er imidlertid andet og mere end at skildre slagets detaljer. Han erkender utvetydigt, at kampen endte med et dansk nederlag, og hans ærinde er derfor ikke i mindre grad at forklare, hvorfor Nelson kunne besejre den danske flåde.

Traditionen fra Bardenfleth er umiskendelig, men den oprindelige tilstræbt objektive skildring er nu afløst af klar tale. Garde understreger meget stærkt den engelske materielle og professionelle overlegenhed, og han betoner med tilsvarende styrke ødelæggelserne ombord på de engelske skibe og Nelsons militært trængte situation, da han modtog Parkers signal om at indstille kampen.

Vi ved ikke, om Garde i sin tolkning af slagets afslutning lod sig lede af Allens artikel fra 1842 – som angiveligt repræsenterede opfattelsen i det danske søofficerskorps – eller om Garde i 1852 direkte bragte flådens tradition om slaget. Under alle omstændigheder lod han ikke læserne i tvivl om sin mening.¹⁹ For Garde herskede der ikke tvivl om Nelsons »betænkelige stilling« og at han derfor tog »sin tilflugt til en krigsliste«; og han fremfører endvidere som sin opfattelse, at det engelske parlamentærfartøj skulle have været tvunget til at henvende sig til defensionens chef, Olfert Fischer. Nelsons brev var nemlig bevidst skrevet »for den fra krigsskuepladsen fjernede

19. H. G. Garde: Den dansk-norske sømagts historie 1700–1814. København 1852, ss. 379–89.

kronprins, på hvis menneskekærlige hjerte det uden tvivl var beregnet.²⁰ Militært mente Garde derfor at kunne »erklære denne utidige standsning for grunden til, at slaget må anses for tabt«.

Med sin autoritet som marinehistoriker knæsatte Garde således i 1852, at kronprins Frederik i 1801 havde spillet sin flåde en sejr eller i det mindste en uafgjort kamp af hænde. Og styrken i Gardes tolkning lå ikke blot i hans autoritet som marinehistoriker. Den lå også i, at en søofficer for første gang, siden slaget blev udkæmpet, fremlagde en tolkning af forløbet, der både historisk og psykologisk var konsistent.

Eller var det, når alt kom til alt, en konsistent tolkning, Garde i 1852 fremlagde?

Svaret må blive benægtende. For selvom Garde lod billedet af kronprinsens gode hjerte dominere fremstillingen og forklare det danske nederlag, var han for professionel og for hæderlig til at forholde sine læsere den væsentlige vurdering, at da Nelson modtog Parkers signal og afsendte sit brev, var de danske defensionsskibe i Kongedybet i realiteten nedkæmpede, »så at al modstand snart ville tilintetgøres«.

I 1852 fremlagde Garde således ikke blot en tolkning af flådens indsats den 2. april, som måtte tilfredsstille det danske søofficerskorps og den danske offentlighed. Han lagde også en tikkende bombe under sin egen tolkning – eller sagt på en anden måde: han indlagde en spænding i traditionen, som denne ikke i længden kunne bære.

Hvad Garde imidlertid i 1852 umiddelbart efterlod hos sine læsere, var en overbevisende »dolkestødslegende« om slaget på Reden.

I mere end et århundrede skulle slaget på

Reden og traditionen herom forvaltes udelukkende af danske søofficerer.

Denne traditionsforvaltning fandt på den anden side ikke sted i et vakuum. Søofficererne forvaltede traditionen i flere sammenhænge: i større fremstillinger, i lærebøger, i mindartikler og i indlæg i lejlighedsvist opblussende diskussioner om detaljer i slaget. De var endvidere ikke upåvirkede af fremlæggelser af nyt kildemateriale, og ejheller af begivenheder i deres samtid som for eksempel 1864, 1940 og den kolde krig. Og endelig beskæftigede de sig med samtlige aspekter af slaget, og ikke som hér kun med et enkelt – omend centralt – aspekt: »dolkestødslegenden« om 1801.

Det siger sig selv, at Gardes fremstilling og tolkning kom til at ligge til grund for de følgende fremstillinger af dansk søkrigshistorie, der blev brugt ved undervisningen af de vordende søofficerer. Den første af disse – fra 1856 – gengav således Gardes fremstilling stort set ordret;²¹ og også den følgende – kaptajn J. C. Oldenburgs i 1883 – gentog uændret Gardes opfattelse af slaget som en sejr, der blev spillet flåden af hænde af kronprins Frederik.²²

L. C. Nielsen havde derfor den militærhistoriske sagkundskab bag sig, da han i 1901 – i den smukke *Jeg ser de bøgelyse øer* – digtede om det svundne 19. århundrede:

Jeg ser de slægter, som gik hen,
mens hundredåret skred,
som vandt ved Kongedybet,
som under Dybbøl led;

Og netop i 1901 – i hundredåret for slaget – blev Gardes opfattelse genfremSAT med tilsyneladende forøget styrke.

20. Det er bemærkelsesværdigt, at den indgående skildring af slaget på Reden af Adolphe Thiers i *Histoire du consulat et de l'empire*, II, Paris 1845 – som indgår i Gardes litteraturfortegnelse – giver (ss. 323–25) en tilsvarende forklaring på den danske indstilling af kampen: nemlig at kronprins Frederik var rystet – »cbranlé par cet affreux spectacle« – og derfor gav efter for Nelsons henvendelse. Thiers' vurdering bliver ikke mindre interessant ved, at den øjensynlig bygger på en indberetning af den velorienterede franske minister ved det danske hof; jv. depeche fra Bourgoing til Talleyrand 14. germinal an 9 (= 4. april 1801). (Archives des affaires étrangères, Paris. Correspondance politique. Danemark. 1801 & 1802).

21. L. Berg: Den danske søkrigshistories vigtigste begivenheder. Trykt som manuskript til brug ved den historiske undervisning på Søkadetakademiet. København 1856.

22. J. C. Oldenburg: Grundlag for undervisningen i søkrigshistorie på Søofficersskolen. I. Danmark. København 1883.

I året 1900 havde Søløjtnantselskabet udsat en prisopgave om en fremstilling af slaget på Reden. Opgaven blev besvaret af skoleofficer ved Søofficersskolen, premierløjtnant P. C. Bundesen, prisbelønnet og offentliggjort.²³

På mange måder var det en lodig afhandling. P. C. Bundesen var gået til arkiverne, hvor han dels havde gennemgået en del af det materiale, Garde havde brugt halvtreds år tidligere, dels havde inddraget – omend uden større held – papirer fra Udenrigsdepartementet i et forsøg på at skabe et sikrere politisk grundlag for sin skildring. Af udenlandsk materiale inddrog han blandt andet Alfred T. Mahans netop udkomne *The Life of Nelson* – men ejendommeligt nok ikke den efterhånden 55 år gamle udgave af Nelsons *Dispatches and Letters*, som ville have været ham en god hjælp i hans ihærdige bestræbelser på at give en redelig og upartisk skildring af slaget.²⁴ Det værdifulde ved P. C. Bundesens arbejde ligger i den klare og veldokumenterede fremlægelse af data vedrørende skibe, besætninger og armering samt redegørelsen for forholdet mellem Nelsons oprindelige slagplan og den plan, kampen i virkeligheden blev udkæmpet efter. Det i denne sammenhæng væsentlige er imidlertid, at han undlader at konfrontere sit nye kildemateriale med det traditionelle billede fra Garde. Udover en common sense kritik i detaljspørgsmål forholder han sig loyalt til Gardes fremstilling af slagets forløb, og når det gælder slagets afslutning og resultat, er han den tro traditionsbærer. Selvom han i sine bestræbelser på at være fair åbenlyst kvier sig ved at skrive, at Nelson gjorde brug af en kynisk krigslist, levner hans redegørelse dog ingen tvivl om, at det er det, han mener. Samtidig med at videregive Gardes vurdering af den danske Kongedybslinie som tilintetgjort frembærer han klart traditionen tilbage til Bardenfleth om, at Nelson var i en kritisk situation, da han afsendte sin parlamentær. Og lige så utvetydig er han i sin loyalitet over for Garde og hans dom: kronprins Frederik svigtede som militær øverstkommanderende,

idet han lod sig lede af »et ejegodt hjerte« snarere end af »det kolde ræsonnement«.

Prisen for afhandlingen var vel fortjent, og det ville være urimeligt at forklejne P. C. Bundesens indsats, som klart tilførte billedet af slaget nye træk. I det længere perspektiv er det imidlertid nødvendigt at understrege afhandlingens traditionsbevarende effekt. På et tidspunkt, hvor optimismen var stor, når det drejede sig om gennem kildestudier at finde ind til den historiske sandhed, fremstod nu en objektiv skildring af slaget, som byggede på nyt materiale og på en kritisk indstilling til kilderne. Og denne afhandling bekræftede udtrykkeligt den tradition om slaget og dets udfald, som dels havde formået at opfylde elementære psykologiske krav, dels havde tilgodeset søofficerskorpsets legitime behov for en konsistent og prestigebevarende forklaring på, at slaget trods flådens indsats var endt med et nederlag. At denne traditionsbekræftelse fremkom på et tidspunkt, hvor skyggerne fra nederlaget i 1864 endnu var lange, var næppe heller uden betydning. Hvad P. C. Bundesens prisbelønnede afhandling frem for alt gjorde, var at forlænge »dolkestødslegenden« levetid med endnu en menneskealder.

Traditionens livskraft trådte tydeligt frem i søofficerernes arbejder i de følgende årtier. Det gælder premierløjtnant Cai Schaffalitzky de Muckadells fremstilling i *Håndbog i Nordens søkrigshistorie* fra 1911, hvis forside prydes med et citat fra de års store navn i marinehistorien, den amerikanske søofficer Alfred T. Mahan: »History repeats itself« – en betragtning, der passende kunne suppleres med: »and historians repeat each other«. Det gælder ikke mindre kommandør Halfdan Barfod i hans store værk *Vor flåde i fortid og nutid*, hvis to bind udkom i 1941. Her videreføres traditionen om, at Nelsons situation var »yderst farlig«, at han derfor brugte »list som nyt middel«, og at »hans krigslist lykkedes« over for kronprins Frederik, der forsømte at høre defensionens chef, Olfert Fischer. Samtidig mærkes tydeligt en højststående søofficers frustration over

23. P. C. Bundesen: Mindeskrift om slaget på Reden den 2. april 1801. Tidsskrift for Søvæsen. 72. 1901.

24. Jv. note 18.

den 9. april 1940 i kritikken af, at Nelson fik adgang »uden om alle sømilitære myndigheder til den højeste politiske myndighed. Det ville ikke have været bedre om kronprinsen havde haft en usagkyndig minister at støtte sig til, eller om en admiral, der var anset på grund af sine fortjenester på kontor, havde været til stede«. ²⁵ Få af kommandør Barfods læsere kan have været i tvivl om, at det var den socialdemokratiske forsvarsminister Alsing Andersen og viceadmiral Rechner, der blev ført ind på scenen den 2. april 1801. Og traditionen videreførtes uden vaklen af orlogskaptajn Kay Jungersen i hans af Marineministeriet approberede *Danmarks søkrigshistorie* fra 1945, hvor mindelserne fra den 9. april ligeledes er nærværende: »Ansvaret for denne tidlige opgivelse af kampen falder på kronprinsen og hans rådgivere, hvis dømmekraft synes at være blevet rystet ved begivenhedernes blodige udvikling. Det falder derimod ikke på flåden og dens mænd, for hvem slaget på Reden den 2. april 1801 altid vil stå som et mindesmærke for pligttrøskab og offervilje«. ²⁶

Mens orlogskaptajn Jungersens manuskript var på vej gennem Marineministeriets approbationsprocedure, udkom i 1944 en fremstilling af slaget på Reden, som for første gang brød med traditionen. ²⁷ Forfatteren var flådens chef fra maj 1940 til sommeren 1941, kontreadmiral E. Briand de Crèvecoeur. Udadtil fremtrådte bogen som en biografi over Olfert Fischer – med den stærkt 1944-prægede undertitel *Københavns modige forsvarer*. I virkeligheden var det imidlertid en monografi over slaget på Reden, indrammet af en summarisk skildring af den danske søofficers karriere.

Fremstillingen af slaget på Reden er hér ba-

seret på et større dansk og engelsk materiale end nogen af de tidligere; og ejer den ikke Gardes klarhed og overskuelighed, udmærker den sig på den anden side ved en sjældent forstandsklar og selvstændig holdning til kilderne og til slagets problemer – både de allerede lokaliserede og de af Briand de Crèvecoeur påpegede.

Bogen opnåede imidlertid ikke den opmærksomhed, den fortjente, hverken ved dens fremkomst eller senere. Den blev ganske vist særdeles positivt præsenteret af kommandør Paul Ipsen i *Tidsskrift for Søvæsen*, men hovedparten af anmeldelsen blev brugt til en – i sig selv udmærket – bredere diskussion af behovet for seriøse flådehistoriske arbejder og en appel om et samarbejde mellem søofficerer og faghistorikere. ²⁸ Og i de to store behandlinger af slaget på Reden genfindes den ikke. Den norske marinehistoriker Olav Bergersen ignorerede den, og den engelske marinehistoriker Dudley Pope synes end ikke at have kendt den.

Når de danske søofficerer ikke i nævneværdig grad blev inspireret af bogen og dens synspunkter, hænger det formentlig sammen med, at fremstillingen med sin indgående detailkritik kan være vanskelig at overskue, samt det forhold, at Briand de Crèvecoeur umiddelbart kunne synes blot at videreføre traditionen fra Garde. Således var hans fremhævelse af, at Nelson var i en trængt situation, jo ikke ny – og det var heller ikke bemærkningen om, at defensionen i Kongedybet reelt var nedkæmpet, da Nelson afsendte sin parlamentær. Ny var på den anden side klart dokumentationen for, at kronprinsen før parlamentærens ankomst var blevet informeret af Olfert Fischers adjutant om den danske

25. H. Barfod: Vor flåde i fortid og nutid. I. København 1941, ss. 352–61.

26. K. Jungersen: Danmarks søkrigshistorie. Udarbejdet til brug ved undervisningen på Søværnets skoler. Udgivet ved Søofficersskolens foranstaltning. Approberet af Marineministeriet. København 1945, ss. 302–303.

27. E. Briand de Crèvecoeur: Olfert Fischer. Københavns modige forsvarer. København 1944.

28. P. Ipsen: Vor søkrigshistorieskrivning og en bog om Olfert Fischer. *Tidsskrift for Søvæsen*. 116. 1945. Der kan endvidere være grund til at pege på den debat, der blev ført i *Tidsskrift for Søvæsen* i 1942, 1943 og 1944 om, hvorvidt Nelson tog sin tilflugt til en krigslist. Den i sig selv lidet frugtbare debat har interesse ved, at det hér for første gang – af kommandør C. V. Evers – blev understreget, at kronprins Frederik var øverstkommanderende for det samlede forsvar den 2. april. Flere af debattens deltagere efterlyste iøvrigt ved den lejlighed en tidssvarende forskning om slagets politiske baggrund. Indholdet af en pressedebat i 1970 om slaget er refereret af Hans Christian Bjerg i *Marinehistorisk Tidsskrift*. 3: 3. 1970.

defensions militære situation. Og afgørende ny var hans stillingtagen til spørgsmålet, hvorvidt kronprinsen handlede rigtigt og klogt, da han indstillede kampen. Briand de Crèvecoeurs diskussion herom pro et contra kan unægtelig gøre det vanskeligt for andre læsere end den, der har bidt sig fast i dette problem, at få klarhed over hans opfattelse. Men for den, der bider sig fast, er svaret klart – og traditionsbrydende: Kronprins Frederik erkendte, at der på det tidspunkt intet ville være at vinde ved en fortsat kamp; og som øverstbefalende handlede han derfor militært rigtigt, da han accepterede Nelsons opfordring om våbenhvile.

I 1951 var det kommandør Paul Ipsen, der som søofficerskorpsets marinehistoriske førstemand skrev mindeartiklen om slaget på Reden.²⁹ Med udtrykkelig henvisning til P. C. Bundesens og Briand de Crèvecoeurs indgående behandlinger indledte han sin mindeartikel med et »sat sapienti« – hvad der kunne siges om slaget, *var* sagt. Han erkendte dog, at der fortsat herskede modstridende meninger om »motiverne for slagets afbrydelse«, og dem gjorde han til genstand for en kort diskussion. Om Nelsons motiver hældede han selv til den anskuelse, at Nelsons situation havde været presset, og at han af hensyn til flådens videre operationer måtte ønske »at undgå yderligere tab og løbe en unødigt stor risiko« – altså en tilslutning til krigslist-traditionen, omend i mindre forpligtende form. Om kronprinsens motiver til at afbryde kampen fandt han det vanskeligt at dømme: »i et menneskes sind er der ofte komplementære, ubevidste og modstridende motiver, som det er vanskeligt ikke mindst for eftertiden at analysere (le coeur a ses raisons, que la raison ne connait pas)«. Han erkendte, at det kunne have været kronprinsens gode hjerte, der havde afgjort sagen. Selv hældede han dog snarere til den opfattelse, at kronprinsen gennemskuede Nelsons trussel »som krigslist og bluff« – og i stedet introducerede han en helt ny forklaringsstype. Kronprinsens beslutning

blev taget af udenrigspolitiske grunde, idet han – *efter* at modstanden i Kongedybet var brudt – pludselig fik øjnene op for, at Danmarks interesser alligevel ikke var sammenfaldende med Ruslands og Sveriges.

Denne forklaringsmodel – som forøvrigt næppe var uden sammenhæng med artiklens fremkomst midt under den kolde krig, og som modsvares af den gennemgående negative omtale af den russiske udenrigspolitik – kan næppe i dag påregne mange tilhængere. På den anden side har den interesse ved at afspejle en indsigtfuld søofficers erkendelse af den eksisterende traditions inkonsistens og hans søgen efter en forklaring *uden* for denne traditions rammer. I sin anmeldelse af *Olfert Fischer* i 1945 havde Paul Ipsen netop understreget behovet for en bredere indfaldsvinkel til marinehistoriske studier, og mindeartiklen i 1951 var helt domineret af den udenrigspolitiske baggrundsskildring. At den på det tidspunkt eksisterende udenrigspolitiske forskning ikke kunne være ham til megen hjælp – blandt andet fordi faghistorikerne i tilsvarende grad havde negligeret periodens militærhistoriske aspekter – kan selvsagt ikke lægges kommandør Ipsen til last.

I 1951 havde Briand de Crèvecoeurs traditionsbrud således kun opnået en meget tvivlsom gennemslagskraft; og ved udsendelsen af *Flåden gennem 450 år* i 1961 vendte man atter tilbage til traditionen fra Garde.³⁰ I afsnittet *Slaget på Reden* hævdede kommandør E. J. Saabye på en og samme tid, at den danske defensionslinie var »totalt nedkæmpet« og at Nelsons stilling var ved at blive kritisk, da parlamentæren blev afsendt; Nelsons brev kunne derfor »med rette betegnes som en krigslist«; og listen lykkedes, fordi kronprins Frederik nok havde overkommandoen, men »ikke samtidig overblikket«.

Den seneste behandling af en dansk søofficer er kontreadmiral Kjølens mindeartikel om slaget fra 1976.³¹ Der er tale om en velskreven præsentation, der ydermere som den første har kunnet inddrage de to netop da ud-

29. P. Ipsen: I anledning af 150-årsdagen for slaget på Reden 2. april 1801. Tidsskrift for Søværnen. 122. 1951.

30. R. Steen Steensen m.fl. (red.): *Flåden gennem 450 år*. I-II. København 1961.

31. F. H. Kjølens: Så kæmped de helte hin anden april. Tidsskrift for Søværnen. 147. 1976.

komne værker af Olav Bergersen og Dudley Pope. I artiklen diskuterer kontreadmiral Kjølens flere af de omstridte spørgsmål. Om det i denne sammenhæng væsentlige – Nelsons og kronprins Frederiks motiver for at søge kampen indstillet – er det dog fortsat traditionen inden for søofficerskorpset, vi møder: Nelson var i en trængt situation, og derfor valgte han at gribe til en krigslist. Om kronprins Frederiks motiver forholder forfatteren sig derimod diskuterende og undlader at tage stilling. En bemærkning om, at røgskyerne i Kongedybet forhindrede kronprinsen i at overskue den militære situation, synes dog at repræsentere et relikv af »dolkestødslegenden«.

Før behandlingen af de seneste års forskning omkring slaget på Reden kan det være på sin plads at fremkomme med nogle sammenfattende bemærkninger om traditionen og dens bærere.

Der er som anført grund til at antage, at »dolkestødslegenden« – traditionen om, at Nelson i sin pressede situation tog sin tilflugt til en krigslist, og at kronprins Frederik lod sig narre til at spille sin flåde en sejr eller i det mindste en uafgjort kamp af hænde – har eksisteret i det danske søofficerskorps allerede umiddelbart efter slaget. Det er endvidere påviseligt, at denne opfattelse blev fremført ved den første lejlighed, hvor en dansk søofficer kunne skrive frit om 1801. Og det er ligeledes påviseligt, at den af H. G. Garde introducerede tradition fik en lang levetid, og at denne tradition takket være P. C. Bundesens prisafhandling har kunnet spores endnu 175 år efter slaget.

Traditionens sejglivethed må formentlig ses i lyset af den selvforståelse, som præger ethvert lukket samfund af en karakter som det danske søofficerskorps. Det betyder på den anden side ikke, at de danske søofficerer har gjort sig skyldige i bevidste fortællinger, endsig i historieforfalskning. Tværtimod har et gennemgående træk ved deres forvaltning af traditionen netop været en ærlig bestræbelse

på at dømme upartisk; og deres indsats har været koncentreret om de områder, hvor deres sagkundskab var størst: strategi og taktik, kommandoforhold og maritim teknologi. Den tvivl, der fra starten var indbygget i traditionen, har de da heller ikke søgt at skjule; og de har været de første til at efterlyse et samarbejde med faghistorikerne og til at pege på nødvendigheden af en mere tidssvarende forskning i slagets storpolitiske baggrund som forudsætning for en løsning af traditionens indre modsigelser.

Selv har søofficererne gjort en betydelig indsats i retning af at fremdrage og fremlægge materiale til slagets historie.³² Når de ikke har formået at løse det centrale traditionsproblem og ej heller har formået at gøre sig fri af traditionens greb, må det som forklaring være tilstrækkeligt at pege på, at de ikke er blevet uddannede til at skulle være historikere, samt at flådens ledelse – det være sig enevældens Admiralitet eller folkestyrets Marineministerium og Forsvarsministerium – aldrig har været indstillet på at stille de nødvendige forskningsmuligheder til deres rådighed. På de vilkår kan ingen forvente og forlange gennemarbejdede marinehistoriske undersøgelser og videnskabeligt overbevisende tolkninger.

IV. De fremmede

C. F. Allen kom til at bekræfte Skriftens ord om, at de første skulle blive de sidste. Efter faghistorikerens debatskabende afhandling i 1842 blev slaget på Reden og traditionen om dets udfald i de følgende 125 år behandlet og forvaltet af danske søofficerer. I 1966 blev denne tradition imidlertid brudt. Inden for de seneste femten år er der fremkommet tre større arbejder, der hver for sig kaster lys over slaget og dets baggrund. Egentlige militære studier er offentliggjort af den norske marinehistoriker, kommandør Olav Bergersen, og af den engelske marinehistoriker Dudley Pope,

32. Foruden materialefremdragelserne i de allerede omtalte arbejder kan der være grund til at pege på H. F. Kjær: En øjenvidneberetning fra Willemoes's flådebatteri. Tidsskrift for Søværnen. 130. 1959; og J. Teisen: Månedsløjtnanter i søetaten 1801–14. Sstds 132. 1961.

mens en nyvurdering af slagets politiske baggrund og en markering af dens konsekvenser for vurderingen af slaget er fremlagt af denne artikels forfatter.

I 1966 udsendte Olav Bergersen *Nøytralitet og krig. Fra Nordens væpnede nøytralitets saga. En sjømilitær studie*, hvis to bind behandler flådens rolle i det dansk-norske monarkis udenrigspolitik fra 1775 til 1801, og hvori slaget på Reden optager 325 af de ialt 1275 sider. Olav Bergersen havde et omfattende og lødigt norsk-dansk marinehistorisk forfatterskab bag sig, da han på sit livs aften udsendte dette værk, som må karakteriseres som stort både i dyder og i fejl. Hans indædte forsøg på at anskue revolutionskrigenes fransk-engelske opgør som en frugtbar og meningsfuld parallel til Anden Verdenskrigs opgør mellem Hitler og Churchill, hans stærke personlige antipati mod den danske kronprinsregent og hans sine steder ekstremt pro-norske indstilling kan gøre det vanskeligt at få det fulde udbytte af hans forskning. På den anden side må det fremhæves, at redegørelsen er baseret på meget væsentlige dele af det danske Admiralitets arkivalier samt på det ret omfattende trykte engelske materiale, at der anlægges en indtrængende militær vurdering, og at teksten vrimler med gode og frugtbare detailagttagelser. Når det som hér drejer sig om tolkningen af henholdsvis Nelsons og kronprins Frederiks motiver for at indstille kampen, har den norske marinehistorikers præmisser og konklusioner krav på betydelig opmærksomhed.³³

Om Nelsons motiver er Bergersen ikke i tvivl. Ud fra en analyse af slagets kronologiske faser konkluderer han, at Nelson – da han modtog Parkers signal om at afbryde kampen – reelt havde løst sin opgave: at nedkæmpe den danske modstand i Kongedybet. Nelsons motiv var derfor klart sejrherrens: *humanity*. Bergersens præmisser for en stillingtagen til kronprins Frederiks motiver er mindre gennemskuelige. Han konkluderer dog, at kronprinsen ved parlamentærens ankomst var klar

over, at defensionen i Kongedybet var nedkæmpet; og derfor handlede han – for én gangs skyld, efter Bergersens mening – militært rationelt ved at indstille kampen og sende Lindholm ud til Nelson.

I 1972 udsendte Dudley Pope *The Great Gamble. Nelson at Copenhagen*. I næsten enhver henseende fremstår Pope som Bergersens modsætning. Således har han formået at fremdrage det hidtil mest omfattende engelske arkivmateriale til slagets historie. Derimod er hans udnyttelse af danske arkivalier og dansk litteratur begrænset: han læser ikke selv dansk, og på den baggrund har der været grænser for, hvad selv de mest imødekomende danske søofficerer har kunnet gøre for at hjælpe. Også i sin emnemæssige vægtning er den eminent velskrevne bog en modsætning til Bergersens. Det engelske aspekt er det centrale; Lady Hamilton forsvinder sjældent ud af læserens synsfelt; og megen omtale bliver viet engelsk marinehistories klassiske problem: forholdet mellem Nelson og hans chef, Sir Hyde Parker. Endelig står bogen også som en modsætning til Bergersens ved sine ihærdige bestræbelser på at være fair i skildringen af danskerne. Det er selvsagt en prisværdig indstilling. Men dens værdi er dog på den anden side begrænset, hvis der ikke i tilstrækkelig grad er et grundlag for at være fair: i dette tilfælde en inddragelse og kritisk tolkning af de relevante kilder. På den baggrund må det derfor især være vurderingen af *Nelsons* motiver, der påkalder sig interesse.³⁴

I forbindelse med Popes vurdering af Nelsons motiver bør det understreges, at han øjensynlig ikke har kendt Bergersens fremstilling. Materialeindsamlingen synes at have fundet sted før 1966, og siden da har Pope levet på sin yacht i vestindiske farvande. På den baggrund er det interessant at se, at han i sin motivanalyse lægger vægt på de samme militære faktorer som Bergersen, og at han når til det samme resultat. I valget mellem *humanity* og *ruse de guerre* er Pope ikke i tvivl. Da Nelson afsendte sin parlamentær, var

33. O. Bergersen: *Nøytralitet og krig. Fra Nordens væpnede nøytralitets saga. En sjømilitær studie*. II. Oslo 1966, specielt ss. 465–75.

34. D. Pope: *The Great Gamble. Nelson at Copenhagen*. London 1972, specielt ss. 413–23.

samtlige danske skibe i Kongedybet enten fordrevet eller definitivt nedkæmpet. Nelsons motiv var derfor sejrherrens: *humanity* over for de overvundne. Kronprins Frederiks motiver til at afbryde kampen tager Pope – fornuftigvis, kan man sige – ikke stilling til. Han vælger dog bevidst at efterlade sine læsere med det indtryk, at det set fra kronprinsens opholdssted på Kastelspynten måtte stå klart, at slaget på det tidspunkt definitivt var tabt – en konstruktion, der implicit tjener til at underbygge hans vurdering af Nelsons motiv.

Den seneste behandling af slaget på Reden er nærværende forfatters undersøgelse af den politiske og diplomatiske baggrund for Danmarks medlemskab af Det væbnede Neutralitetsforbund 1800–1801.³⁵ Et af undersøgelsens hovedresultater er en fundamentalt ændret opfattelse af slagets politiske baggrund. Kort fortalt: hvis ikke Danmark opfyldte sine politiske forpligtelser over for kontinentets to stormagter, Rusland og Frankrig, og udkæmpede en militært udsigtsløs kamp med den engelske østersøflåde, ville Sverige med Ruslands støtte bemægtige sig Norge, og Preussen ville under pres fra St. Petersborg og Paris besætte hertugdømmerne og Jylland. På den baggrund – og ud fra en erkendelse af de materiale- og metodemæssige svagheder ved den eksisterende litteratur om slaget – følte det derfor påkrævet i et kort og foreløbigt afsnit baseret på et begrænset kildemateriale at afrunde den politiske undersøgelse med en militær karakteristik af slaget den 2. april.

Resultaterne af denne foreløbige karakteristik i forhold til traditionens hovedproblemer er følgende: Det kan sandsynliggøres, at den danske politiske og militære ledelse allerede før kampen anså slaget for tabt. Der kan argumenteres for, at Nelson reelt havde sikret sig kontrol over Kongedybet, da han afsendte sin parlamentær. Og endelig kan det dokumenteres, at en professionel iagttager i kronprinsens følge allerede på det tidspunkt, Nelson *besluttede* sig til at skrive sit brev, anså Kongedybslinien for definitivt nedkæmpet –

og forholdt sig skeptisk til Trekroners og de resterende danske skibes muligheder for at holde stand mod englænderne.

Siden 1966 har således tre fremmede – hvis man kan bruge det udtryk om historikere, der hver for sig er blevet modtaget med imødekommenhed og hjælpsomhed af de danske søofficerer, der i disse år har beskæftiget sig med slaget – på grundlag af nyt kildemateriale og mere præcise spørgsmål tilført det traditionelle billede af slaget nye træk, af marinehistorisk såvel som af politisk karakter.

Ingen af de tre har på den anden side formået at fremlægge en overbevisende løsning på de hovedproblemer omkring slagets afslutning, som indtil Frederik VI.s død var hyllet i tavshed, som H. G. Garde derpå forklarede med en »dolkestødslegende«, og som generationer af danske søofficerer derefter har forvaltet som *traditionen* om slaget på Reden – indtil denne tradition begyndte at smuldre som følge af den spænding, Garde selv havde indlagt i den.

Hovedproblemerne omkring slagets afslutning henstår derfor stadig uløste; og den, der vil søge at løse dem, vil utvivlsomt komme til at sande kommandør Ipsens ord om vanskelighederne ved virkelig at trænge til bunds i et menneskes motiver for at handle – ikke mindst i en situation så fjernt i tid og så kompliceret.

Det ville på den anden side ligne historikere dårligt at resignere over for disse problemer. Der kan næppe herske tvivl om, at fornyet forskning vil gøre det muligt at komme problemernes løsning nærmere, og formentlig endda væsentligt nærmere. Der er grund til at antage, at nyvurderingen af slagets politiske baggrund og mål kan medvirke til at kaste lys over de afgørende beslutninger; der eksisterer et omfattende dansk og engelsk materiale, som endnu ikke er udnyttet; og der foreligger gode muligheder for at gennemføre en analyse af slagets enkelte faser for på det grundlag at stille de afgørende spørgsmål: Hvordan *var* den militære situation, da Nelson afsendte sit

35. O. Feldbæk: Denmark and the Armed Neutrality 1800–1801. Small Power Policy in a World War. København 1980, med dansk resumé, specielt ss. 139–65 og 268–73. Nærværende artikel repræsenterer et forarbejde til en bog om slaget på Reden.

brev, og da kronprins Frederik modtog det? Og hvordan *opfattede* Nelson og kronprins Frederik og deres umiddelbare omgivelser denne situation?

På nuværende tidspunkt vil det være for tidligt at antyde svarene på disse spørgsmål. Der er dog mange og gode grunde til at for-

vente, at de to hovedpersoners motiver – og hér især Nelsons motiver – vil vise sig at være overordentligt sammensatte. Den gamle admiral Steen Bille var ikke den sidste, der fandt det rådeligt at udtale sig om slaget på Reden »med megen circumspection«.